

مطالعات زیربنایی درباره‌ی دانشنامه نویسی در ایران

فرید قاسملو*

دبیرخانه‌ی دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران، فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران

پیش از نهایی شدن و استفاده در دانشنامه در معرض افکار عمومی قرار دهد تا بر این اساس از نظرات ارشادی و اصلاحی خوانندگان استفاده کرده و دایم به رفع ایرادهای احتمالی خود بکوشد. بر این اساس، تاکنون مقالات متعددی برای معرفی این دایرة المعارف و سیاست‌های آن منتشر شده (این، سوای «شیوه‌نامه» این دایرة المعارف است که چشم‌اندازها و سیاست‌های کلی آن به تفصیل شرح داده شده است) و مجموعه مقالات حاضر نیز، بخشی دیگر از این انتشارات می‌باشد.

واقعیت این است که علی‌رغم انتشار ده‌ها مورد دانشنامه در کشور، هنوز راه زیادی برای رسیدن به اصول کلی هم‌شکل در دانشنامه‌ها وجود دارد. امروزه که همه چیز، حتی واژگان به سوی استاندارد شدن می‌روند و یکسان‌سازی‌ها، دغدغه دایمی انسان شده است، باید به سمت یکسان‌سازی اصول دانشنامه نگاری نیز حرکت کرد. باز به نظر مولف این سطور، یک دانشنامه باید بکوشد تا مراجعه‌کننده به خود را با کم‌ترین زمان، کم‌ترین هزینه و کم‌ترین انرژی به پاسخ برساند و این میسر نمی‌شود مگر با حرکت به سمت طراحی الگوهای همسان در طراحی دایرة المعارف‌ها.

با همین دغدغه، از اوایل سال ۱۳۸۹ خورشیدی، گروه پدیدآورندگان دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران شروع به برپایی نشست‌هایی تخصصی درباره‌ی دغدغه‌ها و مسایل خود (که در سطحی، احتمالاً می‌تواند موضوع و دغدغه‌ی دیگر دانشنامه‌ها نیز باشد) نمود. نخستین این نشست‌ها، گردهمایی کوچکی با موضوع ویرایش در دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران بود که در بهار ۱۳۸۹ برپا گردید. در این نشست چهار

به نظر مؤلف این سطور، هر دانشنامه در جهت قوت، استدلال و منطق اطلاع‌رسانی، باید واجد سه ویژگی زیر باشد: الف. استدلال منطقی، قدرت دید اطلاع‌رسانی و انباشتگی آگاهی‌های علمی در «متن مقاله».

ب. استحکام زبانی، پیروی از زبان و معیار علمی در هر حوزه‌ی زبانی و دست یافتن به قله‌های دانش زبانی در «زبان مقاله»

ج. ارتباط منطقی و هوشمند بین اجزای مقالات دانشنامه و راهنمایی مراجعه‌کنندگان به کتاب و خوانندگان تک‌تک مقالات بر مقالات دیگران دانشنامه، و استفاده از منطق «خوشه مقالات».

شاید بتوان (از هر منظر خاص) ویژگی‌های دیگری را هم به موارد فوق افزود: پیروی از رسم‌الخط مصوب هر قلمرو زبانی، استفاده از مؤلفانی با حداکثر توانایی و صلاحیت علمی برای تدوین مقالات، بالا بردن ضریب استناد سنجی در مقالات و پرهیز از آوردن دانسته‌هایی بدون استناد و منبع، بی‌طرفی و عدم طرح مسایل پیش‌داورانه در مقالات و بسیاری چیزهای دیگر.

اما (باز هم به نظر مؤلف این سطور) شروط سه‌گانه‌ای که در بالا ذکر شد، به تعبیری هماهنگ‌کننده اجزای ساختاری مقالات در هر دانشنامه، و بر اساس آن، شکل دادن به دانشنامه‌ای معتبر و علمی هستند.

شروط دیگر، جملگی اجزایی هستند که به رخداد ارتقاء کیفیت دانشنامه کمک می‌کنند و آن‌ها را می‌توان «اجزای» دیگری برای استحکام دانشنامه‌ها به شمار آورد.

از دیگر سو، دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران همواره کوشیده است تا سیاست‌ها، راهکارها و چشم‌اندازهای خود را،

دانشنامه‌های در حال انتشار روبروست) باز باشد. بدون تردید، پرداختن به این مسایل باعث اعتلای هرچه بیشتر خود دانشنامه‌هایی که در حال انتشار هستند و مایل به شرکت در این بحث‌ها خواهد انجامید.

به عنوان سرپرست علمی دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران مراتب تشکر و قدردانی خود را به همه‌ی مؤلفان، که با کمال میل مقالات خود را برای انتشار در اختیار ما قرار دادند اعلام می‌دارم.

مقاله طرح شد و این فرصت پیش آمد تا ویراستاران این دایرة المعارف دغدغه‌های خود را به زبان آورده و آن‌ها را به بحث بگذارند. با مساعدت مؤلفان (سرکار خانم سیاره مهین فر و آقایان مهندس علی کافی، محمد حسن پور و هومن عباسپور) مقالات آنان در اختیار دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران قرار گرفت تا نشر یابد. چهار مقاله از مجموعه مقالات حاضر، مقالات ارایه شده در این گردهمایی هستند. این مقالات ناظر به طرح موضوع درباره‌ی دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران و بر اساس رویکرد نظریه پردازانه درباره‌ی دایرة المعارف نویسی در ایران تألیف شده‌اند و هر کدام از مؤلفان این مقالات را می‌توان از جمله صاحب نظران عرصه‌ی مطروحه در مقاله‌شان در ایران به شمار آورد. بنابراین و بر اساس همان رویکرد نظریه پردازانه، این مقالات با شرایط خاص دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران پدید آمده‌اند و در نگاه نخست ساختار آن‌ها ممکن است با مقالات معمول تفاوت داشته باشد. اما در عرصه‌ی نظریه پردازی، تولید چنین مقالاتی خارج از عرف نیست.

مقاله‌ی پنجم، تألیف سرکار خانم سیمین قطبی، عضو محترم هیأت علمی بنیاد دایرة المعارف اسلامی پیش از این و به صورت شفاهی در نخستین همایش دانشنامه نویسی در ایران ارایه شده بود. در این مقاله آثار منتشره از سوی دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران (شامل شیوه نامه، مدخل نامه، گزیده‌ی تصاویر و اختصارات منابع) به ورطه‌ی نقد کشیده شده است. برای دایرة المعارف پزشکی اسلام و ایران بسیار مناسب است که با رویکردی بسیار جدی انتشارات آن از سوی دانشنامه نویسان به نقد کشیده شود.

شاید لازم باشد تا از موضوعات کلی به سمت موضوعات جزئی‌تر حرکت کرد. به عبارت دیگر، شاید لازم است مسایل کلی دانشنامه‌نگاری در جامعه مورد بحث قرار گرفته و به «اصول» تبدیل شوند تا از ورای آن بتوان به مسایل جزئی‌تر رسید و به آن‌ها پرداخت و بدون تردید یکی از مسایل کلی نیز شیوه‌ی ویرایش مقالات دایرة المعارفی است.

باید کوشید باب طرح مسایل نظری درباره‌ی دانشنامه‌نگاری همواره در جامعه‌ی ما (که با سیل